

Пролог: сміття насправді не існує

Покажи мені своє сміття, і я скажу тобі, хто ти. Чи то пак, покажіть мені, скільки сміття ви викидаєте, і я скажу вам, у якому суспільстві ви живете.

Більшість із нас надто мало переймається проблематикою сміття, попри те що чи не кожному мить наштовхуємося на нього у нашому повсякденні. До слова, сьогодні ми в Норвегії викидаємо на 50 відсотків більше, ніж усього лиш десять років тому. Якість чималої кількості нових товарів, що з'являються на ринку, передбачає нетривалість їхнього використання, щоб збільшити торговельні обороти. Інші ж товари просто швидко виходять із моди, їхні запаси випродують після першого ж сезону, а невдовзі й поготів – потрапляють на сміттєзвалище. Люди викидають цілком пристойні речі, бо можуть собі дозволити натомість придбати нові. Адже здавати стару шкірянку або плеер у ремонт просто не вигідно. Отже, суспільство споживання можна назвати ще й суспільством захаращення.

Тисячі науковців завзято досліджують закони та природу споживання, сміттям же практично ніхто не цікавиться. Дуже дивно, чому тема споживання стала мейнстрімом серед науковців, а проблематика відходів – не зовсім актуальною. Мало б бути зовсім навпаки. Адже відходи – це прямий наслідок споживання. Все, що ми з вами споживаємо, рано чи пізно опиняється на сміттєзвалищі, за винятком того, що потрапляє у музеї. Це здавна добре відомо всім археологам: для них сміття – це найважливіше джерело інформації про те, як люди жили за давніх часів. Це й уламки глиняних горщиків, і

використані наконечники стріл, скелети риб і недоїдки яблук, залишки багаття й зашкарублі рештки поселень, порослі мохом руїни й покинуті вбиральні – словом, усе, що перестало бути корисним. Адже більшість речей рано чи пізно перестають бути потрібними, і ми покидаємо їх і навіки забуваємо, аж поки їх не знайдуть майбутні археологи.

Покажи мені своє сміття, і я скажу тобі, хто ти. Багато хто з нас і досі пам'ятає, як у 1981 році журналісти газети місцевих анархістів «Гатеавіса» викрали мішки зі сміттям кандидатів на пост прем'єр-міністра, і, мабуть, дехто із нас ще не забув, що у Віллока¹ тоді знайшли були рештки картоплі з оселедцем, а у Брундтланд² – недозаповнений календар обліку ваги для тих, хто сидить на дієті. Журналісти повторили приклад американця А. Дж. Вебермана, який увійшов у історію систематичними інспекціями смітника Боба Ділана протягом довгого періоду часу від початку 1970-х. Веберман хотів збагнути, чому Ділан відхрестився від радикальних політичних текстів і перейшов на сюрреалістичні пісні під електричний супровід. Йому здавалося, що сміття Боба Ділана дасть відповіді на всі запитання.

У Вебермана були свої кумири. За тих часів нерідко траплялося, що таємні агенти переривали сміттєві баки осіб, супроти яких ФБР намагалося знайти компромат. До них таким займались археологи, які століттями застосовували схожі методи у своїй роботі.

«Сміттєзнавцям», які досліджують сучасність, пощастило набагато більше, ніж тим, хто намагається розібра-

¹ Коре Исааксен Віллок (нар. 1928) – норвезький державний і політичний діяч, прем'єр-міністр Норвегії у 1981–1986 рр.

² Гру Гарлем Брундтланд (нар. 1939) – жінка-політик, голова найбільшої партії в Норвегії, тричі протягом 1988–1996 рр. була прем'єр-міністром, міністр довкілля, відомий міжнародний діяч, обіймала посаду Генерального директора Всесвітньої організації охорони здоров'я. З 2007 р. працює Спеціальним посланником Генерального секретаря ООН з проблем зміни клімату. Її часто називають найяскравішим політичним діячем сучасної Норвегії.

тись у таємницях минулих століть. У середині XVIII століття сміття було не так уже й багато. Більшість речей підлягало повторному вжитку. Бідні доїдали за багатими, доношували за ними одяг і підбирали за ними різноманітний непотріб. На той час побутові відходи склалися з попелу, екскрементів і скромного відерця помиїв. Усе це відгонило неабияким ароматом. Щоправда, бідним цей сморід дошкуляв набагато більше, ніж багатим, позаяк останні зазвичай мешкали у висотних будівлях із кращої сторони вітру.

Якось небувало спекотним літом 1858 року сморід із Темзи став таким нестерпним, що парламентарі з Палати громад не могли провадити свої політичні дебати. Тоді ж нарешті вирішили розв'язати проблему, на яку мешканці Лондона скаржилися роками, а якщо точніше, то не менш ніж протягом декількох століть. (До речі, наведений приклад можна використати як метафору, описуючи розв'язання нашими сучасними політиками проблем забруднення довкілля.)

У минулому столітті глобальне виробництво сміття збільшилось у рази, а мешканці багатих країн позбавилися смороду на вулицях. Активне нарощення відходів спричинене індустріалізацією, підвищенням рівня життя, а також частішим використанням упаковки. Утім, ми досі морщимо носа, коли згадуємо про різні процедури з утилізації. За давніх часів тих, хто випорожнював туалети, називали «нічниками», бо їхнє ремесло було настільки затабуваним, що добропорядні городяни не хотіли й згадувати, чим вони займалися. У наші дні утилізація сміття вважається чином високотехнологічним, передовим методом захисту довкілля, що опирається на останні досягнення у сфері логістики та суспільної організації. Сміттєзвалища набули статусу пунктів утилізації, повільно, але впевнено поширюється метод компостування. Незважаючи на це, обсяги сміття продовжують зростати, і більшість із нас вперто не хоче про це ні говорити, ні думати.

Сміття – непотріб, рештки, різного роду відходи – це неочікуваний і непередбачуваний побічний ефект, над-

лишок, зайвий і нікому не потрібний. Було б добре, якби сміття зникало само по собі: викинув і забув. Сміття – близький родич хаосу, а про таке краще не думати.

З іншого боку, між сміттям і все ще цілком придатними до вжитку речима дуже тонка грань. У газетах час від часу пишуть про диваків, які, бува, роками живуть за рахунок того, що знаходять у смітниках. Ба й навіть такий пожиток доводиться колись викидати.

Урешті-решт, споживання обертається своїм бридким і смердючим боком. Неминуче перетворення речей на сміття – це ще й нагадування про скороминущість життя, тож, мабуть, через це ми так неохоче переймаємося всім, що стосується сміття. Водночас, працюючи над цією книжкою, я зрозумів, що ця тема – одна з найневичерпніших. Сміття – це не лише виділення людського організму, біовідходи та різноманітний непотріб. Цілком імовірно, що дехто дійде того, що вважатиме сміттям навіть мільйони людей – тих, які не такі, як усі, вони ж нікому не потрібні, лишень плутаються під ногами. Це мешканці міських нетрів, цигани або дармоїди, які сидять на соціалці, мусульмани, євреї чи гомосексуалісти. А я ще не згадав про засмічення мізків – одна із найболючіших проблем сучасності. Усі проблеми можна вирішувати. Сміття ж як такого не існує.

Свій вільний час протягом останніх десяти років я витрачав на спостереження за непередбачуваними наслідками сучасності. Спершу це була похідна дія інформаційної революції. Зокрема, я помітив, що з кожною новою технологією, яка з'являється нібито для економії часу, цього часу в нас дедалі меншає. Так само, що більше інформації з'являється протягом певного проміжку часу, то гірше ми з вами поінформовані. Цей феномен я описав у книжці «Тиранія моменту». Декілька років потому я зацікавився іншим похідним продуктом – парадоксом ідентичності. Його можна сформулювати так: що більше ми стаємо однаковими внаслідок глобалізації, то більше нам хочеться вирізнитися серед інших. Так, у